

דברים
אמונה, אדם, עם

תנ"ך גרנות

דברים

אנונה, אדם, עם

פירוש והגות

Tamir Granot
Deuteronomy: Faith, Humanity, Nation

דברים: אמונה, אדם, עם
תמיר גרנות

עורך אחראי: ראובן ציגלר
עורכת משנה: אפרת גרוס
עריכת לשון: בנימין פרנקל
הגהה: ינון חן
עימוד: חיה זיידבנד
עיצוב הכריכה: אליהו משגב

תמונת הכריכה: עיבוד לציורו של פריץ שליפר במחנה גירס, צרפת, בתקופת השואה. שליפר הנציח את דרשת הרב ליאו אנסבכר בחג הפסח תש"א, במחנה. בדמיונו ובדמיונו נמתח חוט המוליך ממשה רבנו הרורש לפני עם ישראל את התורה בערכות מואב, אל הרב המלמד תורה בשואה את היהודים המעונים יושבי המחנה: "אתם נצבים היום כולכם". שליפר נרצח בסוף אותה שנה באושוויץ. באדיבות משפחת אנסבכר.

© כל הזכויות שמורות לרב תמיר גרנות, 2020

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534
www.maggidbooks.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-526-282-7 ISBN

נדפס בישראל 2020 Printed in Israel

לזכר עולמים

הרב משה אברהם בן זאב וחיה

טשרנע דבורה בת יוסף ופנינה

הרב ישראל בן צבי ואסתר

שלומית אלכסנדרה בת הרב משה ודבורה

הרב משה לייב בן צבי ורחל

תוכן העניינים

פתח דבר י"א
הקדמה טו

שער ראשון – נאום הפתיחה פרקי סיפור ואמונה

- פרק 1: ייחודו של ספר דברים (מבוא) 3
פרק 2: הכותרת ופתיחת הספר (דברים א, א-ח; יט-כא) 16
פרק 3: מבנה הספר ונאום המבוא – הספר כסיפור (דברים א, א – ד, מ) 19
פרק 4: הקמת מערכת המשפט (דברים א, ט-יח) 34
פרק 5: המרגלים (דברים א, כב-מ) 39
פרק 6: ממשה ליהושע: פרשת המרגלים כקו פרשת המים של התורה
44 (דברים א, לז-לח)
פרק 7: בין כלב ליהושע (דברים א, לד-לח) 53
פרק 8: המעפילים (דברים א, מא-מו) 66
פרק 9: מסע ישראל בערבות מואב (דברים ב, א – ג, יא) 71
פרק 10: בין נחלת גד וראובן בארץ סיחון לנחלת מנשה בכשן
90 (דברים ג, יב-כב)
פרק 11: חלוצים לפני ה' – מחלוקת בני גד ובני ראובן (דברים ג, יח-כ) 112
פרק 12: "ואתחנן אל ה'" – תפילת משה על כניסתו לארץ
125 (דברים ג, כג-כח)
פרק 13: קול ותמונה – פרק יסודות האמונה (דברים ג, כט – ד, מ) 137
פרק 14: זיכרון מעמד הר סיני בנאומו של משה (דברים ד, ט-מ; ה, א-ל) 157
פרק 15: עשרת הדיברות בספר דברים (דברים ה, ו-יח) 168

שער שני – נאום העקרונות פרקי אמונה, מוסר והכנה לארץ ישראל

- פרק 16: "וזאת התורה" – 'התורה' על פי התורה
177 (דברים ד, מד-מו; לא, ט-יג).....
- פרק 17: נאום העקרונות – בין 'שמע' ל'והיה אם שמוע'
189 (דברים ו, ד-ח; יא, יג-כא).....
- פרק 18: אהבת ה', נאמנות והתבוללות (דברים ו, א – ז, יא)..... 196
- פרק 19: "כי אתם המעט" – סכנות החולשה (דברים ז)..... 206
- פרק 20: "כוחי ועוצם ידי" – סכנות העוצמה (דברים ח)..... 216
- פרק 21: עם קשה עורף (דברים ט-י)..... 221
- פרק 22: חטא העגל (דברים ט, ז-כט)..... 234
- פרק 23: הלוחות השניים וארון העץ (דברים י, א-יא)..... 249
- פרק 24: חתימת נאום העקרונות: שמיים וארץ (דברים יא, א-כה)..... 266

שער שלישי – פרקי המצוות 1: בחירת המקום, הקדושה והחברה

- פרק 25: מערכת המצוות של ספר דברים (דברים פרקים יא – כו)..... 277
- פרק 26: לשום את שמו שם (דברים יב)..... 285
- פרק 27: "המקום אשר יבחר ה'" – בחירת המקום והסתרת המקום
302 (דברים יב, ה-ז).....
- פרק 28: ריכוז הפולחן במקום אשר יבחר (פרק יא, לא-לב; פרק יב, א-לא)..... 308
- פרק 29: "איש כל הישר בעיניו" – איסור כמות ושחוטי חוץ במדבר
321 (פרק יב, ח-יב).....
- פרק 30: נביא עבודה זרה, מסית ועיר הנידחת (דברים יב, כט-לא, יג)..... 331
- פרק 31: מאכלות אסורות (דברים יד, א-כא)..... 343
- פרק 32: דין המעשר (דברים יד, כב-כט)..... 360
- פרק 33: שמירת כספים והלוואה (דברים טו, א-יא)..... 373
- פרק 34: עבד עברי (דברים טו, יב-יח)..... 386
- פרק 35: הקדשת הבכור (דברים טו, יט-כג)..... 399
- פרק 36: שלוש רגלים (דברים טז, א-יז)..... 414
- פרק 37: פרשת הפסח בדברים (דברים טז, א-ח)..... 423
- פרק 38: עומר, ספירת העומר, שתי הלחם וחג השבועות –
בתורה, במדרש ובהלכה (דברים טז, ט-יב)..... 441

שער רביעי - פרקי המצוות 2: תורת המדינה

- פרק 39: התיאוריה המדינית של התורה: מלכות, נבואה ועבודה זרה
455 (דברים טז, יח - ז, ז)
- פרק 40: "לא תסור" - מעמד בית הדין הגדול (דברים יז, ח-יג).
464
- פרק 41: מלך ושלטון (דברים יז, יד-כ).
473
- פרק 42: הכהנים הלויים (דברים יח, א-ח).
485
- פרק 43: הנביא והנבואה (דברים יח, ט-כב).
500
- פרק 44: ערי מקלט ורוצח בשגגה (דברים יט, א-יג).
510
- פרק 45: עדים זוממים (דברים יט, טו-כא).
521
- פרק 46: המלחמה בישראל - ההכנה והתודעה (דברים כ, א-ט, יט-כ).
533
- פרק 47: קריאה לשלום ומלחמת שבעה עממים (דברים כ, י-יח).
543
- פרק 48: עגלה ערופה (כא, א-ט).
552

שער חמישי - פרקי המצוות 3: משפטי האדם, המשפחה והחברה

- פרק 49: אשת יפת תואר (דברים כא, י-יד).
565
- פרק 50: ירושת הבכור (דברים כא, טו-יז).
576
- פרק 51: בן סורר ומורה (דברים כא, יח-כא).
583
- פרק 52: זקני העיר.
590
- פרק 53: 'בל תלין' וארבע מיתות בית דין (דברים כא, כב-כג).
593
- פרק 54: אחווה והתעלמות (דברים כב, א-ד).
603
- פרק 55: בריאה, זהות ואחריות (דברים כב, ה-יב).
610
- פרק 56: מהותם של איסורי הכלאיים (דברים כב, ט-יב).
621
- פרק 57: ציצית וגדילים (דברים כב, יב).
632
- פרק 58: מוציא שם רע (דברים כב, יג-כא).
640
- פרק 59: אירוסין, נישואין וזנות (דברים כב, יג-כט).
654
- פרק 60: קהל ה' (דברים כג, א-ט).
665
- פרק 61: קדושה, חירות ונקיות (דברים כג, י-יט).
674
- פרק 62: ריבית, נדרי נדבה, נישואין וגירושין (דברים כג, כ - כד, ז).
679
- פרק 63: אחווה, שולי החברה, משפט וכבוד האדם - המבנה של סיום
פרשת כי תצא (דברים כד, ח - כה, יט).
685
- פרק 64: תורת הבית של ספר דברים (דברים כד, י-יג).
691

696	פרק 65: חובת השבת העבוט ואיסור עושק (דברים כד, י-ט)
700	פרק 66: צדקה ומשפט: עני, גר, יתום ואלמנה (דברים כד, טז-כב)
709	פרק 67: מלקות וחסימה (דברים כה, א-ד)
716	פרק 68: ייבום (דברים כה, ה-י)
725	פרק 69: בושת (דברים כה, יא-יב)
730	פרק 70: איפה ואיפה (דברים כה, יג-טז)
735	פרק 71: מצוות מחיית עמלק (דברים כה, יז-יט)
738	פרק 72: מקרא ביכורים ווידוי מעשרות (דברים כו, א-ט)

שער שישי - הברית

749	פרק 73: ברית סיני וברית מואב - הצעת הברית (דברים כו, טז-יט)
755	פרק 74: טקס הברית (דברים כז, א-י)
771	פרק 75: "ארור האיש" - מעמד ה'ארורים' בברית (דברים כז, יא-כו)
783	פרק 76: ברית סיני וברית מואב: הברכה והקללה (דברים כח)
805	פרק 77: הקללות (דברים כח, טו-סט)
815	פרק 78: ברית ערבות מואב - פירוש והגות בדברי חז"ל
826	פרק 79: השלמת הברית והתשובה (דברים כט-ל)
838	פרק 80: "כי המצווה הזאת" - אהבת ה' (דברים ל, יא-כ)

שער שביעי - חתימה ופרידה

853	פרק 81: מינוי יהושע במקום משה (דברים לא, א-ח)
859	פרק 82: ספר התורה וקריאת התורה בהקהל (דברים לא, ט-יג)
876	פרק 83: הסתר פנים (דברים לא, יד-ל)
882	פרק 84: השירה (דברים לב, א-מז)
896	פרק 85: מות משה: משה אמת ותורתו אמת (דברים לב, מז-נב; לד)

פתח דבר

פירוש התורה הוא מקצוע עתיק יומין. כבר חז"ל עסקו בכך, ומדרשי האגדה וההלכה, שראשית היווצרותם בתקופת התנאים והאמוראים, יש בהם פירוש נרחב לפרשיות התורה, ההלכתיות והאגדתיות. פירוש שיטתי לתורה, העוסק בפירוש המילים ובמובנן, נכתב לראשונה כבר לפני למעלה מאלף שנה בידי רבנו סעדיה גאון, והוא נדפס עד היום.

רבים מגדולי ישראל, גדולי התורה, ההלכה וההנהגה, כתבו פירושים שיטתיים לתורה. ראש וראשון להם הוא רש"י - ר' שלמה יצחקי, ואחריו תלמידיו-ממשיכיו מבעלי התוספות, רשב"ם, ר' יוסף קרא ואחרים. בספרד כתבו ר' אברהם בן עזרא ורמב"ן פירושים מקיפים, ואחריהם נוספו עוד רבים. אחדים ממפרשי התורה העמידו את מפעלם הפרשני במרכז עשייתם: ר' אברהם בן עזרא, ר' עובדיה ספורנו, חזקוני ואחרים. גם גדולי האחרונים כתבו פירוש לתורה, ומאז שב עם ישראל לארצו נתרבה מאוד העיסוק בתנ"ך וממילא רבו הפירושים.

כתיבת פירוש לתורה לא הייתה חלק מתוכניותי כמלמד תורה, ולא תפשה מקום בחלומותיי. אינני רואה עצמי בשורה אחת עם גדולי ישראל שכתבו פירושים לתורה, שקטנם עבה ממתני, ולא חשבתי שאני ראוי לכך. הורתו של פירוש זה לספר דברים לא הייתה ליד שולחן הכתיבה, ולא מתוך תוכנית מסודרת, כי אם בלימוד שזכיתי ללמוד עם תלמידים. ראשונים היו תלמידי בית המדרש לתורה ולחיים ברמת הגולן, מהם תלמידיי וחבריי עד היום, שאיתם ליבנתי אז סוגיות יסוד בפירוש הספר. דרך הלימוד שסללנו אז התאפיינה ברגישות גדולה ללשון הכתוב, לסגנונו, למשמעותו, ולהיבטים הקיומיים והנפשיים שלו. מאוחר יותר למדתי פרקים משמעותיים מהספר בבית המדרש הקהילתי שבמדרשת הגולן בחיספין, עם חברים וחברות מקהילות הגולן והצפון שסקרנותם ואהבת התורה שלהם לצד מומחיותם בידיעת הארץ - הוסיפו ללימוד נדבך נוסף.

חבורות של תלמידים אהובים בישיבת 'אורות שאול', כיום בתל אביב, שבה אני זוכה ללמוד וללמד, למדו איתי בשנים הבאות בהתמדה, בעומק ובעיון דקדקני בעיקר את פרקי המצוות שבספר דברים - וסייעו בידי לכאר פרקים קשים רבים.

ככל שחלפו השנים והתעמק הלימוד, הבנתי שספר דברים מאיר לי באור מיוחד, ו"חולת אהבה אני". אינני יודע סוד זה של התקשרות הנשמה וגילוייה, אולם יודע אני כי נפשי קשורה בנפשו של ספר דברים, ושמחתי כי ראיתי ברכה בלימודי השונים עם תלמידים בגילוי דרכים חדשות לפירושו ובהעלאת נקודות מבט מקוריות על תפקידו ומשמעותו, עד שחשבתי לבטא את הדברים בכתב. מו"ר הרב עזרא ביק פתח בפניי את האפשרות לכתוב במסגרת בית המדרש הווירטואלי שעל יד ישיבת הר עציון פרקי פירוש לספר במשך שלוש שנים, וראשית התגבשותו של הספר בכתב הייתה במסגרת זו; תודתי נתונה לעורכי השיעורים במתכונתם הראשונית.

מתוך כך אני רוצה להכיר תודה לבית גידולי בישיבת הר עציון ובמיוחד למו"ר ראשי הישיבה הרב יהודה עמיטל זצ"ל והרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל; את אהבתי לתורה ולנותנה אני חייב בראש ובראשונה להם. הכרת תודה עמוקה אני חב גם למורי, רבני הישיבה, שהכניסוני לשערי לימוד המקרא.

את מסכת התורות אני רוצה לסיים בהכרת תודה לרעייתי אשת בריתי אביבית, המלווה אותי בסבלנות ובהבנה עמוקה בדרכי בתוך עולמה של תורה בכלל וספר דברים בפרט. תרומתה העיקרית איננה באזור הנגלה של הפירוש, אלא בשיתוף ובחיבור במעמקי החיים והנפש שם שוקעים דברי התורה ומשם גם צומחות התובנות וההארות שביטויין הספרותי בחיבור זה.

כפי שכתבתי לעיל, לא תכננתי לכתוב את הספר, אלא הוא, כביכול, כפה את רצונו עליי, ולא יכולתי ולא רציתי להשיב פניו ריקם. אם כי זו נראית הנמקה סובייקטיבית, ואף שתיארתי את יחסי לספר במונחי אהבה והתקשרות אישיים, הרי הפירוש עצמו איננו דרשני או סנטימנטלי, וניסיתי להיות נאמן ללשון הכתוב ולכוונת ה'מחבר', קרי: לדברי משה רבנו ולדבר ה'. כלל הוא בידי - בלימוד התורה בכלל וספר דברים בפרט - להשתדל להימנע מהנחות מוקדמות, ולהקשיב הקשבה נקייה ונייטראלית לעולה מן הכתוב, בכללו ובפרטיו, ורק מתוך כך גיבשתי את הפירוש ואת משמעותו.

עם זאת, יודע אני שזו הייתה חי לפני אלף או חמש מאות שנים, היו לפירוש אופי וטעם שונים, וכנראה גם אם הייתי אדם אחר, בהקשר אחר, היו מאירים לי דברים אחרים. אני מקווה שימצאו הפירושים והרעיונות שבספר חן ושכל טוב בעיני אלהים אדם ושיהו הדברים משמעותיים ונוגעים גם לזמן המיוחד שבו זכינו לחיות על אדמת ארץ ישראל ההולכת ונגאלת, כשהאומה הולכת ומגלה את דרכי חייה וכוחותיה המיוחדים, ואף האדם הכללי ובאופן מיוחד האדם מישראל מברר ומגלה את עצמו תוך שהוא עומד לנוכח אלהיו.

פתח דבר

אני תפילה לה' יתברך נותן התורה שלא קלקלתי ושלא פגמתי, שאולי גם הוספתי ברכה ללימוד התורה ולהבנתה, ושכמתח בין השאיפה להבנה אובייקטיבית ופשטית ובין החתירה למשמעות קיומית - הצלחתי לנווט נכון ולמצוא את שביל הזהב.

יזכה ה' את עמו ישראל לקיים "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם", ויהיו ילדינו אנשי אמת, יראי אלהים ואוהבי התורה, ובכללם ילדיי אהוביי: הלל, תמה, אמתי צבי, יהודה איתן, אליה טל, הדר שניאור וחנה שמחה.

"והערב נא ה' אלוהינו את דברי תורתך בפינו ובפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה".

תמיר גרנות

מנחם-אב תש"ף

הקדמה

עקרונות הפירוש ודרכיו

הנחות היסוד של הפרשנות

כל פרשן מקרא מניח ביסוד פירושו הנחות מוקדמות המהוות את התשתית לפירושו ועם זאת מגבילות את אופקיו. חלק מההנחות הללו מודעות, ואחרות הן תוצאה של הכרעות תרבותיות או נפשיות שהפרשן נוטל בהן חלק גם בלי שידע שיש אפשרות אחרת.

בדורות האחרונים עלתה מאוד המודעות לעקרונות הפרשנות ולהנחות שביסודה, בהשפעה של החשיבה המדעית הביקורתית אשר מקפידה לבדוק את הנחותיה ואת דרכי המחקר שלה לפני שהיא עוסקת במחקר עצמו, ובהשפעה של המבט ההיסטורי וההשוואתי המקובל בתחומי דעת שונים, וגם בתחום הפרשנות.

שאלת הפרשנות איננה תלויה רק בהנחות היסוד שלה, אלא גם בכלים הפרשניים שהפרשן משתמש בהם; הפערים יכולים להיות גדולים מאוד בין פירוש אחד לחברו. כך למשל יכול פירוש אחד לשאת אופי היסטורי. הוא ישתמש בכל הידע ההיסטורי הקיים מסביב למקרא כדי להבין את מה שאמור בו, ויסביר הן את פרקי הסיפור והן את פרקי המצוות על רקע תקופתם ותוך שימוש בידע היסטורי. פירוש אחר יבקש את המובן הפנימי, הסמוי, של הדברים, וישתמש בידע קבלי כדי להסביר כיצד הפסוקים מגלים את סודות האלוהות והבריאה גם כשהם עוסקים בסיפורים ארציים. כיוצא בזה ישנן עוד דרכים רבות ושונות.

בין שיטות הפירוש השונות מתנהל ויכוח נוקב, חלקו ויכוח מקצועי וענייני מהם העקרונות הנכונים של הפירוש האמיתי, וחלקו ויכוח אידיאולוגי ואמוני על הנחות היסוד הלגיטימיות לפירושה של תורה. אינני רואה טעם להיכנס למחלוקת זו ולהצדיק את בחירותיי בשדה זה, ולא רק מפני שאין לדבר סוף, אלא גם מפני

ששאלות הפרשנות טעונות במטען נפשי ודתי חריף, וסבורני שמוטב לא להתווכח על ההנחות. בחרתי להניח לפירוש לדבר בעד עצמו, ואם ימצא הקורא, מכל אסכולה פרשנית באשר היא, שניכרים בפירושי דברי אמת וימצאו הדברים חן בעיניו, יוכל לחקור גם את ההנחות.

כיצד לפרש לפי פשוטו של מקרא

ברצוני להסביר בגילוי לב מהי הדרך שבה הלכתי בפירוש זה, כדי לא להטעות את הקורא ולמען יבין הקורא החמוש בהנחות ובעקרונות פירוש השונים משלי, מהן הנחות היסוד של הפירוש המובא כאן.

פירוש זה הוא פירוש לפי פשוטו של מקרא. כלל היסוד לפיו פעלתי הוא שהכתוב צריך להיות מובן מיניה וביה, היינו, שפירוש הדברים ומשמעותם איננו צריך לידע מוקדם, לאינפורמציה נוספת או לכל סוג אחר של ידע משמעותי נוסף על מה שכתוב בספר דברים גופו. כמובן, דברי התורה כתובים אל הקורא הישראלי הנבון, שיש לו מושג על תולדות ישראל ואמונתו, ויש לו היכולת לקרוא, לעבד ולהבין באופן מושכל את מה שנאמר לו. אך אני מניח שהתורה לא נכתבה באופן כזה שללא חקירות והשערות היסטוריות מורכבות אי אפשר יהיה להבין אותה, ומצד שני אני מניח שסיפורי התורה ומצוותיה אינם צריכים לתוספות מפי השמועה או ממסורת כתובה כדי לקבל את מובנם הראשוני. אם יש מידע במדרש האגדה או ההלכה שבלעדיו לא ניתן להבין את הכתוב במובנו הראשוני, הפשטי, היה ראוי שהוא יהיה חלק מהכתוב. אם הוא מופיע רק במקורות משניים, כגון המדרש או התלמוד, או להבדיל במקורות היסטוריים כגון: תעודות או ממצאים ארכיאולוגיים, או תלוי בהשערות חיצוניות לכתוב, אני מניח שאין הוא הכוונה הראשונה, הפשטית, של הכתוב בתורה, ולכן אין הוא חלק מפירושי.

כמובן, יש מישורים נוספים של פירוש שהם משמעותיים בפני עצמם. ההיסטוריון או הארכיאולוג שיש לו עניין ללמוד מתוך הכתוב את תולדות ישראל ולראותו בתוך הקשר כולל של מקורות ועובדות, עושה את מלאכתו, אך זו אינה מלאכת הפרשן המפרש לפי פשוטו של מקרא. לכן, למשל, גם אם ימצא המזבח שהקים יהושע בהר עיבל ויהיו כתובים עליו דברי התורה, לא תהיה לכך השפעה, מבחינתי, על פירוש הדברים שאמר משה רבנו בערבות מואב על בניית המזבח וכתובת התורה, כיוון שהדברים צריכים להיות מובנים מתוך הכתוב כשלעצמו. כך הם הדברים גם לגבי המדרש, שיש לו תכליות ומגמות חשובות ביותר משל

עצמו. מדרש ההלכה חותר לפירוש התורה כולה כיחידה אחת, כך שאם יש פרשיות הלכתיות מקבילות וסותרות, בספר דברים ובשאר ספרי התורה, יהיה להם מובן אחד בהיר. זאת ועוד, מדרש ההלכה מבקש להבין את לשון התורה, רמזיה וסגנונה בעיקר במישור ההלכתי-מעשי ופחות במישור הרעיוני-ערכי. לעיתים מבקש מדרש האגדה לספר את הסיפור השלם המורכב מגרסאות הסיפור השונות המצויות בספרי התורה, ולעיתים הוא מבקש להוסיף משמעויות נוספות, אידיאולוגיות, אמוניות או חינוכיות. כל המגמות הללו חשובות ומשמעותיות כשאנו עוסקים בלימוד דברי חז"ל או בשעת לימוד תורה שבעל פה, להלכה ולמעשה, אך הן מתקיימות במישור אחר ממישור הפירוש לפי פשוטו של מקרא, הממוקד בכתוב עצמו, במה שיש בו ובה במידה גם במה שאין בו.

תפקיד הספר: השלמה או הארה חדשה

חלק הארי של גדולי ישראל אשר פירשו את ספר דברים הניחו שתפקידו להשלים את האמור בספרי התורה הקודמים. מתוך כך, כאשר הם עוסקים בפרקי הסיפור שבספר, הם מנסים לבנות את הסיפור השלם העולה מתוך המידע שנוסף בו, בהנחה שהמקורות מלמדים אלה על אלה, וההבדלים או הסתירות בין הסיפורים מיושבים תוך הקטנת הפער המדומה ביניהם על ידי מהלכי פירוש שונים ועל ידי השערות על הסיפור האמיתי שהוא סינתזה בין הגרסאות השונות של הסיפור. כאשר עוסקים בפרשיות הלכתיות ההנחה היא שספר דברים בא להוסיף או לבאר את מה שנאמר כבר, כקומה שנייה ושלישית על הספרים הקודמים לו. פרשנות כזו מקובל היום לכנות בשם הרמוניסטית או סינתטית.

מאז שעמדתי על דעתי כלומד וכמלמד תורה לא נחה דעתי בגישה זו. לו היה תפקידו של ספר דברים רק להשלים את החסר, לבאר את הצריך ביאור או להוסיף פרטים חסרים, היה מוטב שייכתבו כל הסיפורים וכל הפרשיות ההלכתיות בשלמותן במקום אחד, בבהירות, באחדות סגנונית ותוכנית, והיינו פטורים מסתירות, ספקות ומבוכות רבות. ספר דברים, בצורתו הנוכחית, מציג בפנינו גרסאות של פרשיות סיפוריות והלכתיות, שונות מהותית משאר ספרי התורה, המכילות שינויים עוברתיים, ערכיים, הלכתיים וסגנוניים למכביר. חלק מהשינויים הללו הם בגדר חסרות או יתרונות, ורבים אחרים סותרים באופן ישיר את הכתוב בשאר ספרי התורה. לא ייתכן שכל אלה הם רק אשליה אופטית, טעות מחמת קוצר השגתו של הלומד, או הערות שוליים בלבד.

ההנחה המתקבלת על דעתי היא שספר דברים כתוב כפי שהוא כדי שנלמד אותו בפני עצמו, ונבין אותו מתוכו, לאור המסגרת שלו, הנחות היסוד שלו, הסגנון הייחודי שלו והערכים והמגמות הפנימיים שלו. תכליתו הראשונה איננה להשלים את שאר ספרי התורה אלא להציב נקודת מבט מקבילה ועצמאית על סיפורי התורה, ערכיה ומצוותיה. רק אחרי הבנה מלאה ועצמאית של הספר, בכלליו ובפרטיו, במישור האמוני, הערכי וההלכתי, תבוא הקומה השנייה המאחדת והמחברת בין הספרים. פירוש זה מתמקד בחידושו העצמי של הספר, ואת הקומה השנייה נמצא בחז"ל ובפירושי הראשונים והאחרונים.

לאורך הספר כולו תמצאו השוואות והקבלות לשאר ספרי התורה. אלה נועדו לא כדי ליצור סינתזה או לפתור את הסתירות, אלא כדי לחדד את נקודת המבט הייחודית של הספר ואת ההארה החדשה שלו על רקע שאר ספרי התורה, ולהציג את האופנים השונים והמקבילים של התגלותו של דבר ה'.

הנחות היסוד הצומחות מן הכתוב

- מהן אפוא הנחות היסוד הכלליות של הספר העולות מן הכתוב לברד?¹
- רובו הגדול נאמר מפי משה רבנו, בגוף ראשון, כמספר על קורות עם ישראל במדבר וכמביא ומסביר את דבר ה' שנתגלה לו.
 - הספר ברובו הוא ציטוט של נאום של משה לבני ישראל, והוא משמר את סגנון הנאום שבעל פה.
 - זמן אמירת הנאום, וגם זמן חתימתו של הספר, הוא השנה הארבעים לצאת בני ישראל ממצרים, סמוך למועד פטירתו של משה.
 - ניכר כי הנאום מתייחס לדברים שבחלקם ידועים כבר לשומעים, ותפקידו לתאר מחדש, להבליט, לחדד או להוסיף נקודת מבט חדשה.
 - עם זאת, אין אפילו מקרה אחד שבו ספר דברים חוזר באופן מדויק על סיפור, מצווה, אמונה או כל דבר אחר. בכל הספר נמצא הבדלים, קטנים או גדולים, בין הכתוב בו ובין המקבילות שלו בשאר התורה.
- במבוא לספר ובפרקי הספר גופם יידונו בהרחבה המשמעויות של קווי ייחוד אלה של ספר דברים. להבנתו, הסתירות, השינויים, התוספות והחיסורים המצויים

1. ראו להלן פרק 1 - מבוא.

הקדמה

למכביר בספר, צריכים לקבל את משמעותם לא רק על ידי פתרונות ותירוצים מקומיים, אלא מתוך הבנת נקודות החידוש הכלליות של הספר כולו, ערכיו, נקודת המבט שלו ומגמותיו הייחודיות.

כאמור, ספר דברים מעיד על עצמו שהוא נאמר מפיו של משה רבנו, אדון הנביאים, בעוד שאר ספרי התורה מציגים את עצמם כדיווח אובייקטיבי של ההיסטוריה וציטוט מדויק של ההתגלות האלהית: "וידבר ה' אל משה לאמר". ההבדל הגדול הזה כשלעצמו משמעותו שהתורה התבטאה בנאומו הגדול של משה רבנו באופן שונה מזה שבו ירדה לעולם בהופעתה בספרי התורה האחרים. לפני נותן התורה עלה במחשבה שהתורה תרד לעולם בשני ערוצים מקבילים, וערכה של ההתגלות העוברת בערוץ האנושי, של משה, שווה לזו שניתנה ללא תיווך.² ברבים מאוד מפרקי הספר מפותחת ומורחבת הטענה על ייחודו של הספר, והיא מבארת רבים מפרטי מצוותיו וסיפוריו.

מי שיקשיב לספר דברים כפי שהוא מציג את עצמו, כסיכומה של תורת ה' כפי שהניח אותה משה רבנו לפני מותו, יוכל לגלות את אוצרותיו האמוניים, המוסריים והלאומיים. ספר דברים פעל והשפיע על עם ישראל ועיצב את זהותו לדורות, והשפיע גם על ההיסטוריה האנושית כולה, דווקא משום שהוא התקבל כביטוי הנעלה של דבר האלהים בפי נביאו נאמן ביתו. מי שילמד כך את ספר דברים יוכל להבין את היסודות הראשוניים של התודעה הלאומית שלנו, עם ישראל, ובאופן רחב יותר, יוכל להבין כיצד חוללה התורה, וספר דברים במיוחד, שינוי גדול כל כך ברוח האנושית כולה עד שהפכה לבסיס לדתות המונותאיסטיות כולן ואף מעבר לכך – מצע היסוד לתרבות המערבית כולה. אני סבור שהקשבה כנה ופתוחה כזו יכולה להיות משמעותית לכל יהודי ולכל אדם.

2. מפי מורי הרב מרדכי ברויאר ז"ל למדתי את 'שיטת הבחינות' ולפיה יש להסביר חזרות וסתירות בתורה כבחינות שונות של ההתגלות האלוהית בשמות האל השונים. כשלעצמי, יש לי ספקות לגבי היקף תקפותה של דרכו הפרשנית בשאר ספרי התורה, מפני שהיא מחייבת פירוק ובנייה מחדש של סדר הכתובים. באשר לספר דברים, אין אנו צריכים לשיטתו של הרב ברויאר, שהרי בחינתו הייחודית של הספר מוצגת על ידי התורה עצמה, באופן בהיר, ורק לפירוש ולמשמעות היא צריכה.

מבנה הפרקים ודרך הכתיבה

פרקי הספר נפתחים, בדרך כלל, בציטוט הפסוקים שהפרק מבאר. לפי הצורך מוצגים אחר כך המבנה והתכנים העיקריים, ואז השאלות המתעוררות בפרק. בכל מקום שבו קיימת לפרק מסוים מקבילה קודמת בתורה, המקבילה מובאת, ונידונים ההבדלים בין הגרסה הראשונה לזו שבספר דברים וטעמים. ברבים מן הפרקים ביאורו של הפרק מתייחס גם להנחות הכלליות של הספר ההולכות ומתבארות ככל שהספר מתקדם, ונמצאים הפרטים מלמדים על הכלל, כשם שהכלל מלמד על הפרטים.

הפירוש והמשמעות

לטעמי, אין די בביאור דברי התורה ברמת פירוש המילים או התחביר, ואף אין להסתפק בתירוץ הסתירות. לכל מצווה, פרק נאום או סיפור יש אמירה משמעותית, שהיא נשמתו של הפרק ותכליתו. המשמעות של הכתוב מתבררת רק אחרי דיון פרשני רציני וקפדני במבנה, בסגנון, בלשון, במקבילות ובכל מה שמאפשר להבין את הכתוב לפי פשוטו. לעיתים תוך כדי הפירוש הפרשני מתבררת המשמעות מיניה וביה במהלך הפרק, אך רוב פרקי הספר נחתמים בתת-פרק שכותרתו "מבט נוסף לעומק", ובו מיצוי של המשמעות של הפרק לעניות הבנתי, או הרחבה ותוספת רעיונית-קיומית על מה שכבר נאמר. אני תקווה שרעיונות קצרים אלה, שאינם דברי דרשות אלא מיצוי משמעותי לפשוטו של מקרא, יוכלו להיות בסיס לדברי תורה בבתי הכנסת ובשולחן שבת או לשיחה תורנית במסגרות שונות.

ביבליוגרפיה

ההכרעות העקרוניות שהכרעתי לגבי עקרונות הפירוש הן הסיבה העיקרית לכך שבספר מעטים מראי המקום וכמעט אין בו הפניות ביבליוגרפיות. הפירוש מציע שיטה עקבית להבנת הספר מתוכו, וממילא מקורותיו הם בעיקרם עצמיים. כשלמדתי ולימדתי את הספר ואחר כך כשעסקתי בכתיבתו ניסיתי לעשות עצמי כמי שקורא בו בפעם הראשונה, וכאילו לא קראתי את פירושי רש"י ואחרים מעולם. אינני יודע אם הצלחתי בכך בשלמות, אך מתנת השכחה ודאי סייעה בידי. אני מניח שיש בספר פירושים שנראו לי מקוריים אך נמצאים זה מכבר בפירושי הראשונים או האחרונים. אני יודע גם שאם הייתי מביא במהלך הפירוש גישות ושיטות אחרות, מתוכה עימן ומוכיח

הקדמה

את דעתך, אפשר שכוח השכנוע של הפירוש היה גדול יותר. אולם, הבנתי במהלך הכתיבה שאם אכנס לשדה זה של הבאת מקורות, פרישת האפשרויות הפרשניות, עימות, השוואה וכיוצא באלו, ואם אחפש באופן עקבי מקור לכל פירוש שהצעת, ייכלו ימיי עד מאה ועשרים בעז"ה ולא אסיים את הכתיבה. זאת ועוד, הספר היה מתארך ללא גבול וקצה, והייתי עובר על אזהרתנו של קהלת "וַיִּתֵּר מִהֶמָּה בְּנֵי הַזֶּהָר עֲשׂוֹת סִפְרִים הַרְבֵּה אֵין קֶץ וְלֹהֵג הַרְבֵּה יִגְעַת בְּשֵׁר". על כן, אסתפק בהתנצלות זו על שלא זכיתי להביא גאולה לעולם, ובדור זה שבו מרובים הספרים וזמינים הם לכל אחד, ובכמה הקשות ניתן להגיע כמעט לכל מקור, יבקש הקורא את המקורות בעצמו.

חתימת הפירוש

כל פירוש, משמעותי ככל שיהיה, איננו סוף פסוק. אני מאמין שאם הוא פירוש טוב, הוא יהיה בסיס לפירושים חדשים וטובים יותר שיבואו בעקבותיו. אף אני, לו הייתי מתחיל את הפירוש מחדש בשעת עריכת הספר, הייתי משנה כמה דברים, גדולים או קטנים. מעטים מהם אני כבר יודע, ואחרים היו מתגלים לי מן הסתם אם הייתי לומד מחדש. אלא שאין לדבר סוף, ובשעה שחשתי שהפירוש הוא טוב דיו, כלומר, שיש בו כדי לתרום משהו להבנה של התורה, קיבלתי על עצמי לסיימו ולפרסמו. אין זה אומר שהפירוש מושלם; ברי לי שאיננו כזה, ואני יודע גם שאיננו נקי משגיאות – ניסיתי לנפות אותן אולם מקוצר הזמן וקוצר דעתי ודאי עוד נותרו בספר לא מעט. אודה לך לומד יקר אם תהיה נוטה כלפיי חסד ותדון אותי לכף זכות, שעשיתי ככל שיכולתי, ואם תמצא שגיאה או תיקון מועיל תביא אותם לידיעתי כדי שאוכל לתקן את הפירוש ולשכללו להבא.

מתוך כך אודה לבנימין פרנקל עורך הספר שעמל בכישרון רב להפוך את טיוטת כתב היד לחיבור נאה ומועט השגיאות, והצילני פעמים רבות מספור מטעויות ומאי-בהירות. תודה למערכת מגיד-קורן כולה שהייתה לי אכסניה נעימה להכנת הפירוש לדפוס ולפרסומו, ולידידי עו"ד דוד (דיויד) שפירא שסייע בידי בהוצאת הספר. ישלם ה' פועלכם ותהי משכורתכם שלמה. תודה לה' יתברך על הבריאות, ועל הזכות ללמוד וללמד את תורתך הקדושה.

שער ראשון

נאום הפתיחה
פרקי סיפור ואמונה

פרקים א-ד

פרק 1

ייחודו של ספר דברים

מבוא

באותה שעה גורלית, ארבעים שנה אחרי שהחל להנהיג את מסע גאולתו של עם ישראל וימים מועטים לפני מותו ולפני הכניסה לארץ ישראל, החליט משה רבנו, אדון הנביאים, לשאת את נאום חייו, שהוא גם נאום מותו. תוך כדי שהוא מתכוון במחוז חפצו, בפיסגת שאיפותיו, בנוף הארץ שאליה כה כסף, יודע כי תמיד תישאר רק חזון וחלום, תמיד מנגד, סיכם את מפעל חייו, ניסח את תמצית מורשתו הרוחנית, ובעיקר - שם את התורה לפני בני ישראל.

הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן, בין היום הראשון לחודש שבט ליום השביעי של חודש אדר בשנה הארבעים לצאתם ממצרים, הם הספר החמישי של התורה. שמו של הספר - "דברים" - מכוון לדברים שנאמרו על ידי משה רבנו באותם ימים. ברם, חשיבותם של הדברים מפליגה מעבר להיותם דברי פרידה, סיכום וחזון. עד נאום של משה היו סיפורי האבות ועם ישראל שזורים יחד עם תיעוד ההתגלות האלהית בסדר כרונולוגי. פרק אחר פרק, סיפור וצייווי, רשימות חוקים ומשפטים הולכים ומצטברים זה על גבי זה. טרם הגיעו החלקים השונים לאחדות שתהפוך אותם לשלמות אחת כוללת. אך מאותה שעה שבה עומד משה לפני העם - הופכים כל הפרקים לאחד. משה מסכם ומניח מחדש את חלקי התורה לפני העם כתורה שלמה: "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לְפָנַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ד, מד).

המעבר הדרמטי מפרקי הסיפור של ההתגלות לכדי תורה אחת הוליד עימו גם שינויים בתוכן ובצורה. שינויים אלו מעניקים לספר דברים את האיכות הייחודית שלו בין ספרי התורה, ומינייה וביה הופכים אותו לאתגר פרשני ולימודי יוצא דופן. כמו כן, ימים מיוחדים אלה, טרם שקיעת שמשו של האדם היחיד אשר דיבר עם האלהים

פנים אל פנים, ימים שבהם זיקק וצירף כל אשר שמע מאת האל מאז נתגלה אליו בסנה, הולידו כמה פרשיות וכמה משפטים שהפכו ליסודות האמונה והמוסר של עם ישראל, ובמידה רבה – של חלקים גדולים מהתרבות האנושית:

שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. (ו, ד)
וַיֵּדַעַת הַיּוֹם וַהֲשִׁבַת אֶל לְבָבָךָ פִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשִׁמִּים מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ
מִתַּחַת אֵינן עוֹד. (ה, לט)
רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמּוֹת וְאֶת הָרָע. (ל, טו)
וְאֶהְבֶּת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ. (ו, ה)
וּבְקִשְׁתֶּם מִשֶּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִצְאֶתָּהּ פִּי תִדְרָשְׁנוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. (ה, כט)

ספר זה הוא ניסיון להבין את איכותו המיוחדת של ספר דברים – את זיקתו לשאר התורה מחד גיסא ואת חידושו מאידך גיסא. זאת מתוך ראייה אחדותית של הספר כנאום בעל רעיונות מגובשים ועקביים, אשר באים לידי ביטוי בפרקי המצוות, הסיפור והתוכחה שבנו.

מאפיינים בולטים

קולמוסים רבים נשתברו בניסיון להבין את מעמדו ואת תפקידו המיוחד של ספר דברים ביחס לספרי התורה האחרים. כאמור, הספר ברובו, להוציא את ארבעת פרקי האחרונים, איננו המשך רציף של ספרי התורה הקודמים. בעוד ארבעת הספרים הראשונים מאורגנים על פי רצף כרונולוגי של אירועים והתגלויות המסתיימים עם חלוקת הארץ והציווי לנחול אותה בספר במדבר, ספר דברים מפסיק את זרימת אירועי הזמן לטובת נאום ארוך מפי משה רבנו.¹

מבחינה זו מתקרב ספר דברים באופיו לספרי הנבואה האחרונים ומתרחק מסגנון התורה והנביאים הראשונים. לאמור: לפנינו סוגה (ז'אנר) ספרותית שונה מזו שהכרנו בארבעת הספרים הראשונים של התורה.² הן בפרקי המצוות והן בפרקי

1. חלקו הגדול של הספר, מפרק ה עד פרק כו, הוא נאום אחד ארוך. ארבעת הפרקים הראשונים מהווים מעין נאום מבוא, ואחרי פרק כו מתואר מעמד הברית, שגם הוא, רובו ככולו, מדברי משה באותו מעמד. וראו על כך להלן עמ' 19-20.

2. בשאר ספרי התורה אנחנו מוצאים את הסוגות הבאות: סיפורי אירועים, פרקי חוקים, רשימות

ייחודו של ספר דברים

הסיפור נוכל למצוא נושאים ורעיונות שכבר הופיעו לפני כן בתורה. משה רבנו מוסיף עליהם, מפרש, משנה נקודת מבט, ברצותו מרחיב וברצותו מקצר, ולכן נקרא שמו בפי חז"ל "משנה תורה"³. עם זאת, נמצא בספר דברים גם רעיונות, נושאים וגופי מצוות חדשים לגמרי.

מאפיין נוסף הוא היותו של הספר נאום, שעל כן נקרא הוא ספר "דברים". המאפיין השלישי המייחד את הספר משאר ספרי התורה הוא היותו מוצג כדברים של אדם (אם כי זהו משה רבנו, המופלא באדם) ולא כדברי האל, כשאר ספרי התורה. לא נמצא בספר זה לשון "וידבר ה'" או "ויאמר ה'", הרגילה לפני ציטוט דבר ה' בספרים שמות, ויקרא ובמדבר. סגנונו האופייני הוא דיבור בגוף ראשון של משה רבנו – הנואם, המתאר והמצווה. מבחינה זו, ראוי ספר דברים במיוחד להיקרא "תורת משה"⁴.

אם כן, פירוש שלם של ספר דברים מחייב התייחסות לשלושה מאפיינים מרכזיים שלו:

1. אופיו של הספר: נאום. ספר דברים ברובו הוא נאום של משה רבנו, ולא פרוזה, ספר חוקים או כרוניקה, כשאר ספרי התורה.
2. תוכנו של הספר: חזרה. הספר חוזר לעסוק בנושאים שנידונו בספרים הקודמים. מבחינה זו ניתן לתארו כסיפור של משה אודות האירועים ההיסטוריים או המצוות.
3. מקורו של הספר: תורת ה' באה מפי משה ולא כציטוט ישיר של דבר ה'.

ברצוני להציע כמה מחשבות יסודיות על ספר דברים בעקבות שלוש הנקודות הללו. נציג את העקרונות תוך דיון בהקדמתו של ר"י אברבנאל לספר ובדברי ר' צדוק הכהן מלובלין בפתיחה לפירושו לפרשת דברים ("פרי צדיק"). אף שפירושו של אברבנאל

3. (למשל: כלי המשכן וסדר עבודתו), כרוניקות (למשל: אלה מסעי) ועוד.
3. מונח זה מצוי בספר דברים בפרשת המלך: "וְכָתַב לּוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר" (יז, יח). אך שם הוראתו: עותק של הספר, ואין זה שמו של הספר.
4. הכינוי "תורת משה" מופיע בספרי הנבואה. ראו למשל: מלאכי ג, כב. ביהושע ח, לא-לב (וכן כג, ו) ובנחמיה ח, א נמצא הכינוי: "ספר תורת משה". הכינוי "תורת משה" יכול להתייחס לתורה כולה או לספר דברים במיוחד.

הוא על דרך הפשט, ושל ר' צדוק על דרך הסוד, הרי שניהם מכוונים למקום אחד, ופותחים בפנינו שער להבנת העקרונות העומדים בבסיס הספר.

המבוכה

את המבוכה ביחס למעמדו ולתפקידו של ספר דברים ביטא אברבנאל בבהירות, וכך שאל: ממה נפשך, אם לפנינו דברי ה' - מדוע אנו זקוקים לספר נוסף החוזר על תכנים שניתן להם מקום מכובד בספרים הקודמים? ואם תאמר: הרי פרטים רבים נתחדשו בספר דברים - הרי הקושיה רק מחמירה: מדוע לא נזכר כל עניין במקומו, בספר שמות או בספר במדבר, במלואו, על כל פרטיו, ואז לא היה צורך לחזור עליו כדי להשלימו? איזה מחבר יכתוב פרקים רבים בספרו כשהם אינם שלמים, ויחזור אליהם רק לקראת סוף חיבורו, כדי להשלים את מה ששכח בשוגג או חיסר בכוונה?

ואם נפשך לומר: דברי משה לפנינו, ולא דברי ה', וכפי שעולה מסגנון הספר, וכדאמרן - אזי מה לשפחה בבית גבירתה? מה מקומם של דברי אדם בתוך ספר תורת ה'? והרי עיקר מעלתה של נבואת משה - שהיא כאספקלריה המאירה, מוסרת את דברי ה' ללא שום שינוי ועיבוד; והנה פתאום: ספר תורת משה, ולא ה'? מה לבן תמותה, ואפילו למי שלא קם כמותו, להוסיף אחרי דבר המלך - מלכו של עולם? אברבנאל בתשובתו מחלק בין שאלת המקור לשאלת הסמכות. לדבריו, מקורו של ספר דברים - משה; ואילו סמכותו - מאת ה'. וכך הוא מסביר: משה אכן נאם בפני ישראל לפני מותו מדעתו ומלבו, הזכיר והוכיח, ביאר את מצוות ה' והניחן לפני העם בלשונו ובסגנונו, והקב"ה הסכים על דבריו וציווה אותנו לכתוב בדיוק כפי שאמר. לאמור: יצירת תוכנו של הספר - מדעתו של משה ומרצונו, אך כתיבתו של הספר כאחד מספרי התורה - על פי מצוות ה'. עם זאת, ה' ציווה את משה לשמור על האופי המקורי של מסירת הדברים - בגוף ראשון, בסדר ובנוסח שאמרם משה, מפני שדברי משה ראויים להיות דברי תורה.

עיון נוסף בספר דברים מלמד כי יש בו גם תיאור של נאום בעל פה וגם כתיבה של תורה בספר, וכמו שנאמר: "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לְפָנַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" - משמע: כתב ונתן להם.⁵ כך יש לפרש גם את הפסוק בפתחת הספר: "הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת" - ופירושו: חקק, חרת עלי אבן, כשם שבאר מים חקוקה באדמה.

5. ראו גם בשיעורו של הרב מרדכי סבתו בכתובת זו: http://www.etzion.org.il/vbm/.update_views.php?num=2637&file=/vbm/archive/10-parsha/44devarim.rtf

אלא שעדיין עלינו להתמודד עם שתי בעיות עיקריות:

1. מדוע ראה משה צורך להוסיף ולנאום, ולחזור על תורת ה' שכבר נמסרה על ידו לעם?
2. מדוע כל מה שנאמר בספר דברים, ובמיוחד פרקי המצוות ופרטי המצוות המיוחדים, לא נאמר לפני כן על ידי הקב"ה בחומשי התורה הקודמים?

על השאלה הראשונה ניתנו תשובות רבות - על ידי אברבנאל עצמו ועל ידי מפרשים ראשונים ואחרונים, כגון: רצה משה לחזק את ישראל ולהוכיח אותם לקראת הכניסה לארץ, רצה הוא לחזור עימם על התורה, שאף להטביע את חותמו לפני מותו וכדומה. את הבעיה השנייה מנסה אברבנאל לפתור בקביעה שבספר דברים אין בעצם חידוש מהותי. כל האמור כבר נזכר לפני כן, ועתה נשנה על ידי משה בדרך ביאור בלבד. אברבנאל קובע שגם המצוות המיוחדות אינן באמת מיוחדות, ויש להן מקור בחלקי התורה הקודמים.

לעניות דעתי יש לקבל את עמדתו העקרונית של אברבנאל, ולפיה מקורו של ספר דברים בנאום משה מדעתו ומרצונו ולבסוף נכתב על דעת המקום. ברם, קשה היא, לעניות דעתי, תפיסתו העקרונית על אודות תוכן הספר. ההבדלים בין ספר דברים לשאר ספרי התורה ניכרים בכל המישורים והרמות - לאורך, לרוחב ולעומק. הסגנון והמבנה שונים, התפיסה ההיסטורית חדשה, יש הבדלים רבים בפרטי האירועים, התיאולוגיה שונה, ואף הערכים העומדים במרכז הספר הם אחרים. זאת ועוד: מערכת המצוות של ספר דברים שונה מהותי ממערכות המצוות של ספרי התורה האחרים. מצד אחד - אין בספר דברים הלכות טומאה, אין קרבנות חובה, וגם פרשת משפטים על מכלול נושאייה חסרה. מצד שני - נתווספו בה מצוות רבות (ובאופן מיוחד מצוות שבין אדם לחברו), ואף אלו שהופיעו לפני כן נזכרות בספרנו בשינויים גדולים, בסגנון ובתוכן. מכל הסיבות הללו, קשה לקבל את דעת המפרשים הסוברים שספר דברים הוא "משנה" וביאור בלבד.

התשובות שניתנו לבעיה הראשונה מעמידות אותנו בפני כשל עקרוני: אין די בכך שאנו מבינים מדוע משה אמר את מה שאמר, מדוע שינה את פרטי הסיפורים או את סדרם ומדוע החשיב מצוות מסוימות על פני האחרות. כל התשובות האמורות מספקות רק כאשר בוחנים את התורה בתוך מרחב הזמן וההיסטוריה המוגבל של התרחשותה. התשובות הללו עונות על השאלה מדוע עשה כך משה בשעתו, אך אנו שואפים להבין את התורה לא רק בתוך ההקשר ההיסטורי המיידית אלא גם מעבר לו. מדוע כחלק מספר

התורה נרשמו דברים – שגם אם חשיבותם לשעתם מובנת – אין הם תורמים לכאורה למימד הנצחי של התורה? הבעיה האמיתית איננה מדוע משה אמר אז את הדברים, אלא מדוע הדברים הם חלק מתורת ה' היום ולתמיד. לחילופין, במונחי פירושו של אברבנאל: מדוע ציווה ה' את משה לכתוב בתורה שבכתב את מה שנאם בעל פה?

תורת ה' ותורת אדם כתורת ה'

לא נוכל להשיב תשובה מספקת לשאלות אלו בלא שנתבונן בספר דברים כולו, על כלליו ופרטיו, וננסה ללמוד מהמקרים הפרטיים על השאלות הכלליות, ולהחיל את העקרונות הכלליים על הפרשיות הספציפיות. אומנם, יש במהלך הספר כמה צומתי מפתח, ודרכם אפשר להביט על הספר כולו. נראה לי כי חשיבות מיוחדת יש לפרשת הברית שבפרשיות כי תבוא וניצבים, המהווה מבחינות רבות את שיאו של ספר דברים. להבנת העקרונות המנחים את הספר יש חשיבות גם להבנת תיאור מעמד הר סיני, הפרשיות הפותחות את פרקי המצוות ופרקי המצוות העוסקים ב"מקום אשר יבחר ה'". בפרקי הספר תוכלו למצוא דיון מפורט בפרקים אלה. דיון המבוא תכליתו להניח את היסודות לפירוש הספר, כהנחות יסוד הכרחיות שמעליהן נבנות הקומות הבאות. הנחות היסוד צומחות מתוך הניסיון להבין את ההיבטים הייחודיים של הספר ואת הקשיים העקרוניים שבהבנת מעמדו ותפקידו, כפי שראינו אותם עד כה. נפנה כעת לעיין בתורתו של ר' צדוק הכהן מלובלין, ששפתו היא שפת הקבלה והחסידות, ועם זאת השאלות שהעסיקו אותו לגבי מעמדו ומשמעותו של ספר דברים דומות לשאלות שהעלינו אנו, וכמה מרעיונותיו יכולים לספק מסגרת פרשנית והגותית להבנת הספר. ר' צדוק הרבה לעסוק בכתביו במושג התורה, ובמיוחד ביחסים בין התורה שבכתב לתורה שבעל פה, ובספר דברים הוא מוצא מפגש בין שני המימדים הללו של התורה. בכותרת הספר – "אלה הדברים" – מוצא ר' צדוק את שני קווי האופי היסודיים שלו:

והענין, ד"אלה הדברים" דפרשה זו כולל ב' ענינים: אחד, שהם משנה תורה, והוא התחלת התורה של משה רבינו שהוא בחינת תורה שבעל פה, וכמו שאמרו (מגילה לא ע"ב) "ומשה מפי עצמו אמרן"⁶, וכמו שנאמר: "הואיל משה באר את

6. המאמר בגמרא עוסק בקללות שבפרשת כי תבוא, ובא לבאר את ההבדל בין הקללות שבספר ויקרא לאלו שבספר דברים, ור' צדוק מרחיב את תחולתו על כלל הספר.

ייחודו של ספר דברים

התורה הזאת, ופירש רש"י: "בשבעים לשון פירשה להם"⁷. וכן נדרש: "חצבה עמודיה שבעה - אלו ז' ימי בראשית" (סנהדרין לח ע"א), והיינו ז' מידות התחתונות,⁸ וכמו שאמרו בזוהר הקדוש (תוספת לפרשת בהעלותך קנא ע"א), ומדה ז' שהוא כנגד שבת מלכתא,⁹ מלכות - פה - תורה שבעל פה קרינן לה.¹⁰ וכן נדרש (שבת קטז ע"א): "חצבה עמודיה שבעה - אלו ז' ספרי תורה"¹¹, וספר זה הוא ספר שביעי כנגד מידת מלכות... וזה הענין שנכתב בספר זה דברות שניות, דאיתא (שמו"ר פ' מ"ז): עכשו שנצטערת, אני נותן לך הלכות מדרש ואגדות וכו'.¹²

ר' צדוק מסביר שספר דברים, מנקודת מבט מסוימת, הוא החיבור הראשון של תורה שבעל פה. בגמרא במסכת מגילה נקבע שההלכה האוסרת להפסיק בקריאת הקללות נאמרה רק על הקללות שבספר ויקרא, אשר נאמרו מפי ה', אולם מותר להפסיק באמצע הקללות שבספר דברים, שנאמרו מפי משה. רש"י הסביר זאת כך:

משה מפי הגבורה אמן - ונעשה שליח לומר: כך אמר לי הקדוש ברוך הוא, שהרי אמרין בלשון "ונתתי", "והפקדתי", "ושלחתי" - מי שהיכולת בידו לעשות. אבל במשנה תורה כתיב "יככה ה'", "ידבק ה' בכך" - משה אמן מאליו: אם תעברו על מצותיו, הוא יפקיד עליכם. (רש"י מגילה לא ע"ב)

בקללות שבספר ויקרא משה מצטט את הדיבור האלהי, הוא ה'מדיום' של ההתגלות, מעין שופר לקב"ה. לעומת זאת, הקללות שבספר דברים נאמרות על ידי משה ובלשונו,

7. כלומר, יש כאן מימד שמעבר לתורה הכתובה.
8. המידות הן הספירות האלהיות, וכוונתו לשבע הספירות שמספירת החסד ועד המלכות.
9. מידת המלכות היא כנגד שבת המלכה, וכל אחת משש הספירות האחרות היא כנגד אחד מששת ימי המעשה.
10. עשר הספירות עומדות כנגד איברי הגוף, וספירת המלכות מכוונת כנגד הפה, שהרי הדיבור הוא עיקר המלכות.
11. כיוון ש"וַיְהִי בְּנִסְעַ הָאָרֶץ" (במדבר י, לה) היא פרשה בפני עצמה, הרי שחמשת חומשי התורה הם למעשה שבעה ספרים, וספר דברים הוא השביעי שבהם.
12. ר' צדוק הכהן, פרי צדיק דברים, אות א ד"ה והענין דאלה. לפי המדרש, ביחד עם הלוחות השניים - שניתנו בנוסח שבספר דברים - ניתנו גם חלקי התורה שבעל פה.

והקב"ה מוזכר בהן בגוף שלישי. לא השכינה מדברת מתוך גרונו של משה, אלא משה מדבר על השכינה.

כיצד מתהווה התורה שבעל פה? תלמיד חכם העוסק בפירוש התורה או בפסיקת הלכה שואל את עצמו: מה הקב"ה רוצה, מה היה הוא אומר? חידוש תורה או פסק הלכה הם ניסיון אנושי להבין את הרצון האלהי בעניין מסוים. מחלוקת בתורה שבעל פה הן תוצאה של עמדה זו: כל תלמידי החכמים שואלים שאלה זהה - מה הקב"ה רוצה ומה התורה אומרת, אלא שהשאלה הזוהי מיתרגמת ומעובדת בתוככי האדם השואל ומושפעת מה'אני' שלו. ממילא, גם התשובות שנותן כל אדם לאותה שאלה עצמה עשויות להיות שונות. תלמיד חכם איננו רק צינור סביל המשמש להעברת התורה. הוא שותף ביצירתה, ויש לו נוכחות ממשית בתהליך היווצרותה של התורה שבעל פה. המימד הזה של היצירה מיוצג במינוח הקבלי על ידי ספירת המלכות, הקרויה גם "אני". אין כאן אובייקטיביות טהורה, אלא גם סובייקטיביות - מעורבות של האנושי: האופי, הערכים ונקודת המבט, שאינם שייכים למוחלט שמעבר לאדם אלא לאימננטי, למה שבתוכו וממנו.

ובכן: ספר דברים, כשמו, הוא חריגה מהמוחלט של התורה שבכתב אל הדיבור של ה'אני' האנושי המאפיין את התורה שבעל פה. לכן על פי הגמרא הוא הספר השביעי - כנגד הספירה השביעית, המלכות, שרק בה באים התורה וכלל המציאות לידי השלמה וגמר, בגילוי האלהי שבאמצעות האנושי.¹³

ר' צדוק מסביר אפוא שבספרי התורה הראשונים הקב"ה מגלה את עצמו על ידי עצמו - כלומר: במעשיו, בדיבורו ובציוויו, ואילו בספר דברים הקב"ה מגלה את עצמו באמצעות משה רבנו. בספרים הראשונים משה בטל לשליחותו לגמרי, כאמור: "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו עָנָו מְאֹד" (במדבר יב, ג), ואילו בספר דברים התורה היא של משה.

13. התכונה המיוצגת בספירת המלכות אינה רק אחת מהתכונות שבהן האלוהות מתגלה בעולם. הקב"ה מתגלה בחסד, בדין, בניצחון ובהוד, אך איננו מתגלה באותו מובן גם במלכות. המלכות היא כבר ישות אחרת; היא הרעיה שמול הדוד. על פי הסוד, המלכות היא תמיד נקבה, כלה. לכן השבת היא 'מלכות': "לכה דודי לקראת כלה". גם כנסת ישראל קרויה "מלכות", מפני שמלכותו של הקב"ה מתגלה מתוכה ועל ידה. משל למה הדבר דומה; אני יכול לומר על פלוני שהוא נגלה אליי בטובו, בתקיפותו, במעשיו ובמחשבותיו - כל אלה הם גילויים של עצמיותו כלפי חוץ. במקביל, אני יכול גם לומר שפגשתי את רעייתו של פלוני, והוא נתגלה אליי דרכה. אדם ניכר גם דרך רעייתו, אולם במוכן אחר מהמוכן שבו הוא מתגלה דרך תכונותיו או מעשיו. אני פוגש את האדם דרך האופן שבו הוא מוקרן, משפיע וניכר ברעייתו. באופן דומה, הרב ניכר בתלמידיו, שבאורחות חייהם או בדרך מחשבתם הם מלמדים על מי שחינכם ולימדם.

ייחודו של ספר דברים

אומנם, אין זו תורה עצמאית שהיא פרי רעיונותיו או דמיונו של משה, אלא תורת ה' שמתגלה מתוך תורת משה. במילים אחרות: זו תורת אדם המגלה מתוכה את תורת ה'. מבחינה זו, אכן דומה ספר דברים לתורה שבעל פה. אם כן, נשאל: מדוע זכה במעמד של תורה שבכתב? התשובה הפשוטה לכך היא שאחרי הכול, האדם המגלה כאן את תורת ה' אינו עוד אדם, אלא ארון הנביאים, היחיד שידעו ה' פנים אל פנים, מי שנבחר להיות האדם שיביא את תורת ה' אל העולם.

משמעות הדברים היא שיש לקרוא את ספר דברים כהשתקפות של תורת ה' בתוך תורת האדם. אם בארבעת ספרי התורה הראשונים קיבלנו את תורת ה' דרך פריזמה שקופה לחלוטין, הרי שבספר דברים אנו מביטים במראה, ורואים בה את ההשתקפות של תורת ה'. התורה אינה מועברת באופן ישיר, אלא נצפית במראה שמכוונת אליה. משה רבנו הוא המראה הזכה, הבהירה והצלולה ביותר שיכול בן אנוש להעמיד מול התורה האלהית.

כשנלמד את ספר דברים מתוך נקודת מבט זו נגלה שרבים מתכניו ומדגשיו הייחודיים קשורים אליה. נבקש למצוא בו את הפרספקטיבה האנושית על הרצון האלהי ועל ההתגלות האלהית. נפגוש את המוסר האנושי, ערכים חברתיים ולאומיים יתפסו מקום מרכזי, וחובת החסד האנושית תודגש יותר מתביעת המשפט האלהית. כך גם ההיסטוריה תוצג בעיקר מהזווית האנושית-לאומית שלה, ופחות מהזווית האלהית. זו איננה תמונת עולם אנושית המנוגדת לתמונה האלהית, אלא האיחוד בין שתיהן, כלומר: האלהי שמתגלה באנושי.

הכתב שנשמע כדיבור

כזכור, ר' צדוק מוצא שני יסודות בכותרת הספר "אלה הדברים", ועד כה פיתחנו את היסוד הראשון. היסוד השני קשור ב'איכות הדיאלוגית' של ספר דברים. ר' צדוק מצטט מסורת על היהודי הקדוש, ר' יעקב יצחק מפשיסחא, שאמר:

על פי מה שאומרים בשם היהודי הקדוש זצ"ל, שלמד בכל יום איזה פסוקים מספר משנה תורה, שאמר שהוא לו לספר מוסר. ומה זה דוקא ספר דברים, הלא יש כמה ספרי מוסר? אך על פי מה שכתב התניא, ההבדל בין תוכחות שלומדים מתוך הספרים ובין מה ששומעים מפי מוכיח חי, שבשעת הדיבור יוצא מהלב ועל ידי זה נכנס ללב. ולשון "אלה הדברים" הוא כמו לשון 'זה הדבר', רק שם בלשון יחיד וכאן בלשון רבים. ואמרנו על מה שאיתא בספרי (פרשת מטות),

הובא ברש"י): "מוסיף עליהם משה, שנתנבא ב'זה הדבר'", היינו שבשעת שאמר משה רבינו ע"ה זאת, היה זה הדבר אז היוצא מפי הקדוש ברוך הוא, שהיה שכינה מדברת מתוך גרונו, ולא כנבואת שאר הנביאים שנאמר בלשון 'כה אמר ה'", שמספר מה שאמר השם יתברך.

וכן כאן מורה גם כן הלשון "אלה הדברים אשר דיבר משה", שזה הוא הכח בדברי משנה תורה, שמי שקורא בהם הוא כשומע עתה מפי משה, והן הן אלה הדברים אשר משה דובר עתה בפי הקורא. ודברי משה הם "זה הדבר אשר צוה ה'" כנ"ל, וכתוב "כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם", רק נכנס ללב ופועל בטח.

וזה מעלת דברי התוכחה של משנה תורה, דכתיב "אלה הדברים", שהקורא בהם שומע עתה אלה הדברים אשר דובר משה עתה בפי הקורא.

ר' צדוק מתאר כאן את איכותו הייחודית של ספר דברים. לדבריו, הקריאה בספר וההקשבה אליו משאירה אותנו תחת הרושם של דברי משה רבנו כבשעת אמירתם.

ספרי התורה הראשונים מעבירים את מה שהיה. לו היו לנו רק הספרים הראשונים, היינו חיים היום עם הספר שנכתב אז, עם האמת שנאמרה אז, עם החוק שנמסר אז - בעבר של קורות ישראל במדבר.

לעומת זאת, בספר דברים העבר הופך להווה, ה'אז' הופך ל'היום'. 'וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבַבְךָ" - היום ממש. לא 'היום' בשעה שנאמרו, אלא כל יום שהוא היום, עכשיו. כשהפסוק הזה נאמר על ידינו בקריאת שמע בוקר וערב, אנחנו שומעים את משה ואת הד קולה של השכינה המדברת עימנו עכשיו, ולא קוראים על דברים שנאמרו אז:

אַתֶּם נֹצְבִים הַיּוֹם בְּלִבְכֶם... כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל... לְעִבְרָךְ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֲלֹתָי
אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם... כִּי אַתָּה אֲשֶׁר יִשְׁנֶה פֶה עִמָּנוּ עִמְד הַיּוֹם... וְאַתָּה
אֲשֶׁר אֵינָנו פֶּה עִמָּנוּ הַיּוֹם. (כט, ט-יד)

הפילוסוף היהודי פרנץ רוזנצווייג מסביר בספרו 'כוכב הגאולה'¹⁴ כי התורה אינה ספר

14. רוזנצווייג פ' (תש"ל). כוכב הגאולה. ירושלים. עמ' 209.

ייחודו של ספר דברים

חוקים, ומושג החוק בה הוא משני. לעם ישראל יש מצוות, ולא חוקים. מה בין מצווה לחוק? החוק, כשמו, חקוק על לוח, כתוב בספר החוקים, נרפס ברשומות, ותוקפו מוענק לו מכוח הסכמת העם או סמכות השלטון. החוק הוא כאובייקט, חפצא. לא כן המצווה. כדי שתהיה מצווה, צריך שיהיה סובייקט שיצווה. את המצווה מישהו דובר, והיא עצמה דיבור. מצווה איננה רק סעיף בשולחן ערוך, אלא קריאה ודרישה של הקב"ה בהווה, המופנית אליי ואליו ואל כל יהודי. לכן החוק יכול להיות עובדה שבעבר, גם אם אנו מקיימים אותו היום, ואילו המצווה קיימת עקרונית רק היום, וממילא – רק במצווה הנאמרת בהווה יש הסגולה להיות "על לבבך". ספר דברים, אם כן, מאפשר את המעבר מן החוק אל המצווה, או בסגנון אחר: הוא נותן לחוק התורה איכות של מצוות.

זו גם הסיבה העמוקה לכך שספר דברים הוא הנקרא במעמד הקהל (משנה סוטה ז, ח). מעמד ההקהל הוא חזרה מחודשת על מעמד הר סיני. התגלות ה' בהר סיני הותירה לנו את ספר התורה, ומאז יש לנו את האובייקט – את מה שנאמר, אבל אנו חסרים את האמירה עצמה, את הדהוד הקול ואת הרושם שעושה הקול בתוך הלב. במעמד הקהל אנו חוזרים להקשיב ל'קול' של התורה, ולכן דווקא ספר דברים, שסגולתו העיקרית היא היותו דיבור ולא רק כתב, הוא הנקרא.

בזעיר אנפין, זה גם תפקידה של קריאת התורה. כל יהודי יכול לקרוא את התורה לבדו בספר, אבל אז הוא נפגש עם תוכן, עם נושא, ולא עם קול ודיבור. הקריאה תפקידה להשמיע לאוזן ולהחיות את הדיבור.¹⁵

15. אצל רבים מצדיקי החסידות היה נהוג שהצדיק גופו הוא הקורא בתורה. על האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג ז"ע נמסר שהיה מקפיד לקרוא בתורה במסירות נפש גם בשעת חולי קשה, ובלבד שהציבור יוכל לשמוע בקריאה את קול ה' העולה מן התורה. מתוך הדברים, אציע עצה קטן המציע לפני הגדולים ממנו. אני עצמי נוהג להקשיב לקריאת התורה בלי ספר, רק באוזן, כדי לקבל את התורה במודוס הקול-דיבור. בשביל לימוד הספר – יש זמן לפני ואחרי. זוהי גם חוויה אחרת, וגם האזנה המאפשרת תפיסה שונה מזו של הלימוד והקריאה. כמוכן, כדי שיהיה אפשר להקשיב לקריאה ולחוות אותה בצורה זו, ראוי שבעל הקורא יהיה רהוט וברור, וכך דבריו יישמעו בלי צורך בעזרת הספר, וכן שיבין וירגיש את מה שהוא קורא, ולא יהיה רק טכנאי של קריאה. אין זה פשוט, וגם לא תמיד מצוי, אבל טוב לדעת מה רצוי ולשאוף לשם.

סיכום: עקרונות היסוד לפירוש ספר דברים

תכונותיו המיוחדות של ספר דברים הופכות אותו להשלמה הכרחית לתורה. שישה עקרונות יהוו את הבסיס לפירוש הספר.

מבחינה מהותית:

- ההתגלות האלהית באמצעות האנושי - עד לספר דברים התגלה ה' אל האדם, אבל טרם התגלה בתוככי האדם וממנו. ממילא, תכניו של הספר, מצוות, רעיונות וסיפורים, מבליטים פרספקטיבה אנושית על האמונה והתורה. כל מפגש בין האלהי לאנושי מייצר יחסי גומלין ייחודיים אשר נובעים מהמתח בין שני הקטבים. בספרי התורה הראשונים מודגש יותר המשקל של הקוטב האלהי. בספר דברים עולה מעמדו של הקוטב האנושי.

- האדם, החברה, החסד והמוסר - התגלות האלהי באנושי מעבירה למרכז מערכת שלמה של עקרונות שמהם בוקעות ועולות מצוות שטרם נזכרו במפורש, וגם פירושים חדשים למצוות שכבר נכתבו, כשהדגש האופייני ככולן הוא מרכזיות האדם היחיד, ומרכזיות החברה כמרחב אנושי עיקרי. עקרונות של חסד ומוסר הם ליבת החוק בספר דברים.

- תורת האלוהות - במקביל להתמקדות באנושי ושימת העולם האנושי במרכז, נמצא התרחקות של הנוכחות האלהית. האלהים הוא טרנסצנדנטי, בשמיים, ולא בארץ. יראת אלהים היא היסוד של חיי האדם בספר דברים, אולם היא מניחה יחס דתי ומוסרי, ולא נוכחות ממשית של האלהים בארץ. על טיבה של טענה זו נעמוד בהמשך הספר.

מבחינה סגנונית:

- הדיבור במקום הכתב - עד ספר דברים נכתב ספר תורת ה'; בספר דברים הונצח הדיבור - הקול. הוא משמר את הדיבור החי של משה.

- הווה לעומת עבר - עד ספר דברים הונצח העבר של התגלות ה' ושל התורה; בספר דברים הוא הופך להווה מתמיד, ל'היום'.

- הסיפור - התורה כולה כתובה קטעים קטעים, פרקים פרקים של תיאורי דברים בזמן אמת. ספר דברים הוא סיפור, כלומר: הוא אורג יריעה שלמה מהחתיכות השונות, ומפרשן מחדש, בדרך הסיפור. תוך כדי הילוכו הוא

ייחודו של ספר דברים

מוסיף הסבר, משמיט או מוסיף פרטים, ומשנה מבנים לצורך הסיפור המושלם.¹⁶

את רעיונות היסוד האלה לגבי תפקידו המיוחד של ספר דברים ניישם להלן בלימוד פרשיותיו השונות: הסיפורים, המצוות ופרקי האמונה וההגות. ננסה להבין לאורם את החידושים, השינויים, התוספות וההשמטות המאפיינים את הספר בסגנונו ובתוכנו.

16. עיקרון זה יפותח ויורחב להלן בפירושונו לפרק א.